

Die Malerei der Mongolen, München 1965 (İng. çev. *Painting and Culture of the Mongols*, London 1967).

Das Bild im Islam — Ein Verbot und seine Folgen —, Wien 1971 (Bu kitabın daha sonra Türkçesi de yayınlanmıştır).

Siyah Qalem, Graz 1976.

Meisterwerke aus dem Topkapı : Gemälde und Miniaturen, Fribourg 1980 (İng. çev. London 1980).

Wind der Steppe : Die schönsten Blätter des Meisters Siyah Kalem, Graz 1984.

Belgesel Filmleri :

(Sabahattin Eyuboğlu ile birlikte)

Hitit Güneşi (Türkçe ve İngilizce), 1954-56 (1956 Berlin Film Festivali'nde ikinci olmuş ve gümüş ayı ödülü kazanmıştır).

Siyah Kalem (İngilizce), 1957.

Surnâme: Düğün Kitabı (III. Murad Surnamesi), Türkçe ve İngilizce, 1957.

Karanlıkta Renkler: Göreme (İngilizce), 1957.

Anadolu'da Roma Mozaikleri (İngilizce), 1958.

Antalya Ormanları (İngilizce), 1958.

(Adnan Benk ile birlikte)

Ahtamar: Doğu Anadolu'da Bir Dünya Tapınağı (Türkçe ve İngilizce), 1959.

(Ünsal Yücel ile birlikte)

III. Ahmed Surnâmesi: 18. Yüzyılda Bir Sunnet Düğünü (Türkçe ve İngilizce), 1973.

Siyah Kalem (Renkli yeni çekim, Almanca), 1973.

(Nazan İpşiroğlu ile birlikte)

Kapalıçarşı (İngilizce ve Almanca), 1974.

ESKİ MOZAIKIN YERİNDE KORUMA VE ONARIMI : YENİ BİR UYGULAMA

Hüseyin AKILLI

Genel olarak mozaik bir süsleme vasıtası olarak kabul edilir. İnsanlar asırlardan beri mozaikin dekoratif faydasından yararlanma yoluna gitmişlerdir.

Son senelerde acil olarak ortaya çıkan mozaiklerin yok olma problemi, eski eserlerin bozulma ve sebeplerinin yarattığı karmaşık gerçeğe içinde incelenir. Telaşlandırıcı boyutlara ulaşmış olan bu problem, müzelerde bulunan ve daha önce korunması yapılmış mozaikleri değil, özellikle kazı alanında terk edilmiş olanları kapsar. Bu bakımdan mozaik korunması, bulunduğu yerde ve kaldırarak koruma altına alma olarak ele alınmalıdır.

Kazıda bulunmuş olan ve üstü açık mozaiklerin ancak geçici önlemlerle belli bir süre içinde koruma ve onarımı yapılabilir. Buna sebep ise tahripkâr ortamdan uzaklaştırılmamış olmasıdır. Bu yüzden kaldırılmadan yerinde korunması istenen mozaikler bir süre sonra yok olmaya mahkumdurlar.

Mozaik koruma ve onarımını bütün içinde görmek ve mozaikleri ait oldukları yapılardan ayrı tutmamak gerekmektedir. Unutmamak gerekir ki onlar yalnız dekoratif öğeler değil, aynı zamanda yapının işlevsel bir parçası, ayrılmaz bir bölümüdürler. Bundan dolayı mozaikleri muhafaza etmek için müze salonlarında sergilemek, ya da koruyucu olan nesnelere onları örtmek istemiyorsak birtakım zorluklarla uğraşmamız gerekir. Bunlar maliyet, yere bağlı sorunlar, kaldırılan mozaikin yere oturtulması ve korunması ile ilgili bilgi yetersizliğinden doğan zorluklardır. Şu ana kadar mozaiklerin yerinde korunmaları ile ilgili uzun vadeli tedbirler alınmamıştır. Fakat yine de bununla ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalardan bir ta-

nesi kaldırılan mozaikin arkasının betonlanıp sağlamlaştırılarak yerine oturtulmasıdır. Çimento kullanımı sağlamlığından dolayı iyidir. Fakat bu yöntemde, yer mozaiklerinin tekrar yere yerleştirilmesinde zorluklar ortaya çıkar. Bir kere çok ağır ve sabittir. Çimento ile yapılacak taban sağlamlaştırılmalarında paslanmaz metal doku kullanılmalı ve dökümler bunun üzerine yapılmalıdır.

Mozaik sağlamlaştırılmasında sentetik harçların bir çok avantajları vardır. Bunlar, hafif olması, üzerinde rahat ve kolay çalışılabilme imkanını vermesidir. Birbiri içine dökülmüş parçaların belirli bir esnekliğe sahip olması da avantajlardan biridir. Bu sentetik harçların dezavantajları ise çok geç kurumalarıdır. Çoğunlukla kapalı mekanlarda bulunan ve açık yerlerden buralara getirilen mozaiklerde uygulanır. Ancak dışarıda bulunan mozaiklerin sağlamlaştırılmaları için de birtakım çalışmalar yapılmaktadır. Bunlardan bir tanesi Antalya'nın 18 km. doğusunda bulunan antik Perge şehrinde, agoranın kuzey kapısında bulunan yer mozaik parçalarında uygulanmıştır. Bu parçalar yaklaşık olarak 1) 3 m. X 1,5 m., 2) 1X1 m., 3) 1,25 X 0,35 m. boyutlarındadır.

1972 senesinde ortaya çıkarılan mozaikin korunması sadece üzerinin toprak ile örtülmesiyle yapılmıştır. 1980 senesinde yapılan kontrolde mozaikin üzerinde çatlamlar olduğu, bazı tesseraların sabitliğini kaybettiği ve yüzey üzerinde oyukların büyüdüğü görülmüştür. Koruma ve onarım uygulaması olarak, çukur kısımlar çimento-kum karışımından yapılan harç ile doldurulmuş ve mozaikin kenarları harç ile sınırlandırıldıktan sonra, üzeri 5 cm. kum tabakası ile örtülmüştür (Resim 1). Fakat 1983 senesi kazı döneminde yapılan kontrolde, mozaikin daha çok bozulduğu ve yok olma sürecine girdiği görüldü. Bu bakımdan yok olma durumunda olan mozaiki kurtarabilmek ve yerinde koruyarak açıkta bırakmak düşüncesiyle, kaldırıp, sentetik harçla sağlamlaştırılarak yerine oturtuldu.

Böyle bir uygulama yurdumuzda ilk defa yapılmaktadır. 1982 senesinde küçük mozaik parçalarına yaptığım uygulamaların 1983 senesine kadar doğa koşullarına karşı olumlu sonuç vermesi, yok olma durumunda olan bu mozaik de uygulanabileceği düşüncesini getirmiştir. Amaç mozaiki uzun bir süre daha yaşatmak ve bulunduğu mekandan soyutlamayarak açık teşhirde tutmaktır. Zaten onarımın amacı da budur.

Koruma amacı ile mozaiki örten kumdan arındırılarak üst yüzeyi su, arap sabunu, sert ve yumuşak fırçalar ile iyice temizlenir. Çıkmayan inatçı kirler ise mekanik yöntemle çıkartılır. Mozaikler üzerine doktora yapmakta olan arkadaşımız Arkeolog Semra Sarıbekiroğlu mozaikin 1/10 çizimini yapar. Bu bize mozaikin bütün detaylarının taslağını verir. Ayrıca mozaikin bir kesit çizimi yapılarak kalınlık ve harç tabakalarının durumu saptanır. Siyah-beyaz fotoğraf ve dia çekimi yapılır. Mozaikin bulunduğu yerdeki yükselti durumu ve yer tespiti yapılır. Böylece mozaikin kaldırma öncesi çalışmaları tamamlanmış olur.

Üst yüzeyi temizlenirken mozaikin çukur kısımlarında bulunan ve kenarları sınırlayan harç çıkartılır (Resim 2). Kenardaki oynamış tesseralar yan tarafa doğru kil ile bastırılır. Mozaik zeminin gevşek yerlerini sağlamlaştırmak için kil ile tutturulur. Çukur kısımları mozaik yüzey yükseltisine kadar kil ile doldurulur. Son bir temizlik yapıldıktan sonra mozaik tamamen kurumaya bırakılır. Çünkü mozaikin harcından ayrılması mozaikin tamamen kuru olmasına veya kurutulmasına bağlıdır.

Kuru olan mozaikin duvara bitişik kısmından başlayarak fırça ile marangoz tutkalı sürülür ve onun üzerinde pamuklu bir yün doku olan kaput yayılır (Resim 3). Bunun üzerine de ince bir tutkal tabakası sürülür. Kaput bezinin mozaik yüzeyine sağlam yapışması için fırçalar ile hafifçe vurulur. Ve yapıştırıcının bütünüyle kuruması beklenir.

Mozaikin uzun kenarında fazlalık olan kaput bezi kalınlığı 0,03 X 0,10 m., uzunluğu 3.5 m. olan bir ağaç dilmeye raptedir. Dilmenin iki ucundan tutan öğrenciler benim ve yardımcımın uzun keskiyle mozaiki harcından ayırdığımız süre içinde, yukarıya doğru kaldırmaya devam ederler (Resim 4). Böylece tesseralar harcın bir kısmından ayrılmış olur. Fakat bu işlemi yaparken çok dikkatli hareket etmek gerekir. Bazen mozaik yüzeyinin altına uzun keskileri, belli bir mesafede tamamen yatay bir şekilde geçirmek imkansız olduğundan işlem zorlaşır. Mozaik altında her zaman var olan çıkıntılar veya harç tabakası içindeki çakıl taşları keskiyi kolaylıkla yanlış bir yöne yönlendirebilir. Bu yüzden keski ile çalışırken, arzu edilmeden istenilen yönün dışına çıkılması nedeni ile mozaikte tahribata neden olunabilir. Bunun için çok dikkatli hareket etmek gerekir.

Mozaik tabanından gözüldükten sonra, dükkan içinde sunta ile hazırlanmış düz bir alana ters olarak bırakılır. Kalan harç artıklarının temizliğine başlanır. Bunun için birkaç işlem gerekir. Harcın kaba kısmı büyük keskinlerle alındıktan sonra küçük keskinler ile daha ince işleme tabi tutulur. Bu işlemlerde çok dikkat etmek gerekir. Çünkü sert bir darbe tesseraların patlamasına, parçalanmasına neden olabilir. Tabanın üzerinde bulunan toz ve kırıntı parçaları kıl fırçalar ile atıldıktan sonra temizleme işlemi tamamlanmış olur.

Tabanı temizlenmiş olan mozaikin boşlukları kil ile doldurulur. Mozaik etraflı sınırlandırılır (Resim 5). Buna sebep sağlamlaştırma malzemesinin dağılmasını önlemek içindir.

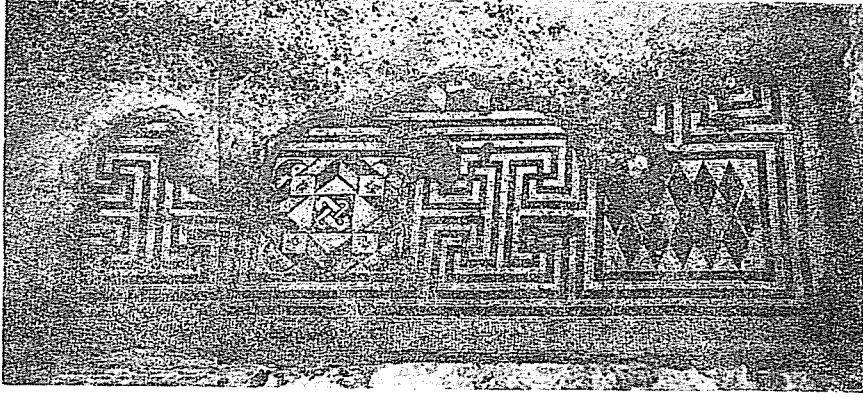
Eski tuğlalar kaldırılıp, polyester yapıştırıcısı ile karıştırılarak harç yapılır. Bu normal çimento harcı kıvamındadır. Temizlenmiş olan mozaik tabanına 1,5 cm. kalınlığında dökülür. Üzerine cam elyafı yerleştirilir (Resim 6). Bunun üzerine tekrar 1,5 cm. kalınlığında polyester harcı dökülür. Böylece sağlamlaştırma işlemi tamamlanmış olur. Mozaiki bu şekilde ele almakla polyester ve cam elyafının dayanıklılığı sayesinde kolayca taşınabilir ve işleme tabi tutabilirler. Aynı zamanda büyük yüzeyler halinde birleştirilebilirler. Cam elyafı ve polyester işleminin olağanüstülüğünün dışında bazı devavantajları şunlardır. Polyester yanıcıdır ve kendine özgü niteliklerini belli bir dereceden sonra kaybeder. Ayrıca malzemenin (mozaik taşları, tuğla kırıkları, polyester) uzama emsali değişiktir. Yüksek ısı farklılaşması gerilmeler oluşturabilir.

Mozaikin yeni taşıyıcı üzerine aktarılmasından sonra 4 işçi ile kazı evine getirilir. Burada kaldırma için kullanılan marangoz tutkalı ve bez sıcak su ile temizlenir. Bozulmuş eksik yerlere doldurulmuş bulunan kil çıkartılır. Korumada oluşmuş boşluklar ve aralıklar orijinal taşlarla onarılır. Daha büyük boşluklar antik harca benzeyen (polyester, antik harç tozu) bir sıva ile kapatılır.

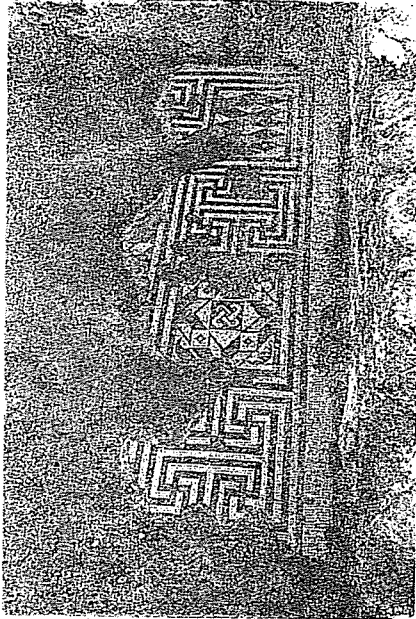
Mozaikin dükkan içinde kaldırıldığı yer 30 cm. derinliğinde kazılır. Buraya moloz taş doldurulur. Bunun üzerine kum ve çimentodan oluşan sulu harç dökülür. Biraz koyu olarak aynı malzemeden oluşan harç dökülür. Bunun üzerine sağlamlaştırılmış olan mozaik oturtulur. Tabii bu oturtmadan önce mozaikin duruş şekli ve yüksekliği, etrafına ve harç içine çakılan kazıklarla tespit edilerek kont-

rolü yapılmıştır (Resim 7). Ayrıca bu kazıklar mozaikin bazı kısımlarının harç içine daha çok gömülmesini önlemektedir. Su terazisi ile yapılan son kontrolden sonra çimento harcı kurumaya terkedilir (Resim 8).

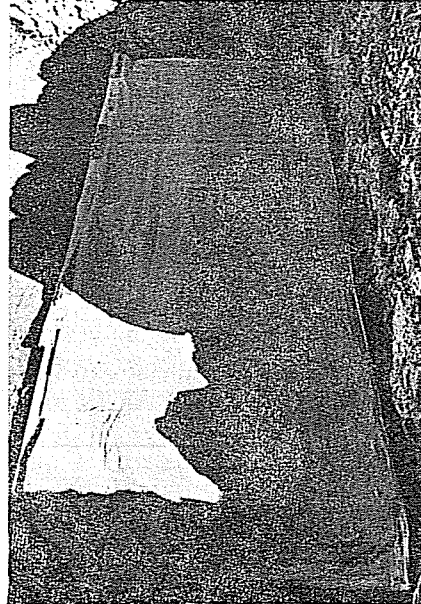
Dükkan içinde bulunan 2 küçük mozaik parçasına da aynı işlemler uygulanarak yerlerine oturtulmalarından sonra dükkan tabanının tesviyesi yapılır. Böylece mozaik tüm insan ve doğa koşullarına karşı, mekandan soyutlamadan açık olarak bırakılır. 28.11.1985.

Resim 1. 1980 senesinde koruma olarak kenarların harç ile sınırlandırılması.

Resim 2. 1983 te kenardaki harcın söküldükten sonra görünümü.

Resim 3. Kaldırma için bezin yapıştırılması.

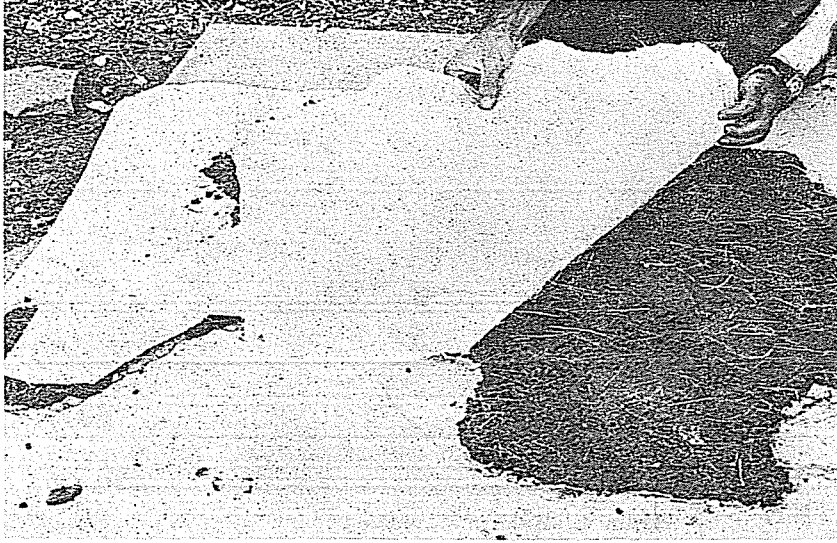
Resim 4. Kaldırma anında yapılan çalışma.

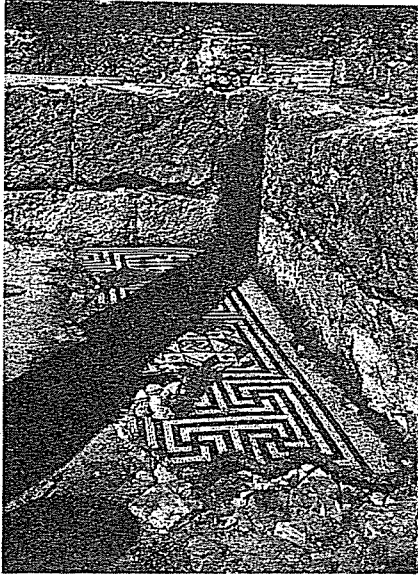
Resim 5. Eksik kısımların kil ile doldurulması.

Resim 5. Kenarların kil ile sınırlandırılması.

Resim 6. Cam elyafının mozaik arkasına yerleştirilmesi.

Resim 8. Onarım sonrası görünüm.

Resim 7. Sağlamlaştırılmadan sonra yerine oturtulması.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ KÜTÜPHANESİNDE BULUNAN MİNYATÜRLÜ, RESİMLİ, ŞEKİLLİ, CEDVELLİ, PLÂN VE HARİTALİ (TÜRKÇE-ARAPÇA-FARŞÇA) YAZMALAR

Hüsamettin AKSU

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul'daki kütüphaneler içinde ihtiva ettiği seçkin yazma eserler yüzünden ayrı bir kıymet taşımaktadır. Yaklaşık olarak sayıları 19.000 civarında bulunan bu kütüphanedeki yazma kitaplar, Türk-İslâm Âleminde ilim, edebiyat ve sanat yönünden paha biçilmez bir koleksiyondur. Burada mevcut olan eserler, aynı müellifin aynı eserinin bir kaç veya pek çok nüshası olmayıp; muhtelif müelliflerin muhtelif eserleri olup, çoğu nâdi-de ve bir bakıma ünük mahiyettedir.

Yine bu kütüphanede mevcut olan, Sultan Abdülhamid II. (1876-1909) döneminden günümüze intikal eden ve bir benzeri bulunmayan eşsiz Fotoğraf Albümleri Koleksiyonu ise müstesnâ bir sanat değeri taşımakta ve kütüphanenin gururu olmaya devam etmektedir.

Matbu eserler yönünden hemen hemen hiç bir eksiği olmayan bu kütüphane, ülkemizde sayıları bir elin parmaklarını geçmeyen Derleme Kanunu'na tabi bir kütüphane olması hasebiyle de günden güne gelişmekte ve eser sayısı devamlı artış göstermektedir.

Hazırlanan bu çalışma, böyle eşsiz bir zenginliğe sahip olan İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nin yazma eserleri arasında bulunan Minyatürlü, Resimli, Şekilli, Cedveli, Plân ve Haritalı nüshalarının bir listesi mahiyetindedir.

Burada önce eserlere bir sıra numarası verildikten sonra yazıldıkları dil yönünden bir ayırıma tabi tutulmuşlardır. Türkçe Yazma: TY, Arapça Yazma: AY ve Farsça Yazma: FY şeklindeki kısaltma ile belirtildikten sonra, yine eserlere envanter numaralarının